

رسالة محمد

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی

عنوان:

امکان‌سنجی استقلال دانشگاه و نقش آن در پاسخگویی سیستم آموزش عالی
(مطالعه موردی دیدگاه اعضای هیئت‌علمی دانشگاه ارومیه)

استاد راهنما:

دکتر محمد حسنی

استاد مشاور:

دکتر ابوالفضل قاسم‌زاده

اساتید داور:

دکتر علیرضا قلعه‌ای   دکتر بهناز مهاجران

نگارش:

امید میلانی

بهار ۱۳۹۴

اگر قابل تقدیم باشد، تقدیم به:

پدر بزرگوار و مادر مهربانم

که وجودشان برایم همه مهربود، توانشان رفت تا به توانایی برسم

,

مویشان سپیدی گرفت تا رویم سپید بماند،

در برابر وجود گرامی شان زانوی ادب بر زمین می‌نم

و بادی مالامال از عشق و محبت بردستانشان بوسه می‌زنم.

برادر و خواهر نازنینم

برادر: آرام روح و روانم، خواهر: یگانه شاکر دکتب مادری، مکتب چشمه‌های جوشان محبت و لجنه‌های پرمهر زندگی

و تقدیم به:

تمام آزاد مردانی که نیک می‌اندیشند و عقل و منطق را پیشه خود نموده و جز رضای الهی و پیشرفت و سعادت جامعه، هدنی ندارند.

تقدیر و تشکر:

حمد بی حد الهی را که در تمام مدتی که سرگرم انجام پژوهش مربوط به رساله حاضر بودم، مرا توفیق عنایت فرمود و درود بر آن پیامبر رحمت و اولیای الهی، که راهنمایی بزرگ و شایسته در مسیر هدایت بشریت بودند.

انجام این پژوهش بدون بیماری و هملی تنی چند از عزیزان مقدور نبود، که در ابتدا بر خود لازم می دانم از زحمات بی دریغ آن ها تقدیر و تشکر نمایم.

بر خویش لازم می دانم که مراتب امتنان و سپاس قلبی خود را از استادان و محققان صاحب نام و خوش نام، به سبب زحمات سختی ناپذیر و نصایح مشفقانه آن بزرگواران ابراز دارم. آرزو می کنم قدم همشان در طریق ادب و فرهنگ ایران زمین، همواره پویا و در همه جا جویا باشد.

تقدیر و تشکر می کنم از استاد بزرگوار و محترم راهنمای پایان نامه، جناب آقای دکتر محمد حسنی و استاد مشاور جناب آقای دکتر ابوالفضل قاسم زاده. این بزرگواران در علم و دانایی و ادب دوستی، مشوق من بودند و راهنمایی و هدایت پایان نامه را در کمال متانت و بردباری عمده دار شدند و مباحث رکنین و وزین آن، از نقد و نظریاتشان نواخت و پرداخت یافت و از سرکار خانم دکتر بهناز مهاجران داور محترم خارجی پایان نامه و جناب آقای دکتر علیرضا قلعه ای داور محترم داخلی پایان نامه، به پاس رهنمودهای ارزنده و مشفقانه، هر لحظه و هر دم، منت ها و سپاس ها دارم.

دوست فاضلم آقای روح اله باقری مجد، مشوقی بزرگ برای بنده در محیط دانشگاه و خانه بودند و اگر نبود آن یاری ها و فرهنگ دوستی ها، و آن همه شفقت و دلوزی از سر دوستی و اخلاص نبود، بی گمان قلم تقدیر، این بنده سراپا تفصیر را مددی نمی کرد. بزرگی و بزرگواری دیگر دوستان مخلص و بی ریای خویش را که در تمام مراحل تدوین و اجرای رساله کمک حال بنده بودند، همیشه سپاس می گزارم.

چکیده

هدف پژوهش حاضر امکان‌سنجی استقلال دانشگاه و نقش آن در پاسخگویی سیستم آموزش عالی در بین اعضای هیئت‌علمی دانشگاه ارومیه و به روش توصیفی-پیمایشی (زمینه‌یابی) انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش اعضای هیئت‌علمی دانشگاه ارومیه بوده که تعداد آن‌ها ۴۶۰ نفر و تعداد نمونه موردپژوهش ۲۱۹ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و بر اساس جدول مورگان بوده است. اطلاعات پژوهش با استفاده از دو پرسشنامه استقلال دانشگاه مدل اروپایی یونسکو استرمن و همکاران (۲۰۱۱) و پرسشنامه پاسخگویی مدل نیویورک یوکویاما (۲۰۱۱) به دست آمده است. ضرایب پایایی این پرسشنامه‌ها با استفاده از روش آلفای کرنباخ به ترتیب ۰/۸۸ و ۰/۹۰ می‌باشد. همچنین برای نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون نا پارامتری کولموگروف-اسمیرنف استفاده شده است. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS از آمار توصیفی و استنباطی شامل فراوانی، درصد، نمودارها، آزمون تی، همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه به روش گام‌به‌گام استفاده شده است. نتایج تحلیل T نشان داد که سیستم آموزش عالی از نظر استقلال و پاسخگویی در وضعیت مطلوبی نمی‌باشد. همچنین نتایج همبستگی پیرسون نشان داد که بین مؤلفه‌های استقلال دانشگاه و پاسخگویی رابطه وجود دارد و نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که مؤلفه‌های استقلال دانشگاهی می‌توانند تا حد مشخصی پاسخگویی را پیش‌بینی کنند.

واژگان کلیدی: امکان‌سنجی، استقلال، پاسخگویی، آموزش عالی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات پژوهش

۱-۱	مقدمه.....	۲
۲-۱	بیان مسئله.....	۳
۳-۱	اهمیت و ضرورت پژوهش.....	۵
۴-۱	اهداف پژوهش.....	۷
۱-۴-۱	اهداف کلی.....	۷
۲-۴-۱	اهداف جزئی.....	۷
۵-۱	سوالات پژوهش.....	۸
۶-۱	فرضیه‌های پژوهش.....	۸
۷-۱	تعاریف مفهومی اصطلاحات.....	۹
۱-۷-۱	تعریف مفهومی استقلال دانشگاه.....	۹
۲-۷-۱	تعریف مفهومی پاسخگویی.....	۱۰
۸-۱	تعاریف عملیاتی اصطلاحات.....	۱۰
۱-۸-۱	تعریف عملیاتی استقلال.....	۱۰
۲-۸-۱	تعریف عملیاتی پاسخگویی.....	۱۱

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۲	مقدمه.....	۱۱
۲-۲	بخش اول: مبانی نظری استقلال دانشگاه.....	۱۲

- ۱۲-۲-۲. استقلال دانشگاه..... ۱۲
- ۱۲-۲-۲. تعریف استقلال دانشگاهی و انواع آن..... ۱۲
- ۱۵-۲-۲. استقلال دانشگاهی در ایران..... ۱۵
- ۱۷-۲-۲. سیر تحول استقلال دانشگاهی در ایران..... ۱۷
- ۱۹-۲-۲. مراحل تحول قوانین استقلال دانشگاه در ایران..... ۱۹
- ۱۹-۲-۲-۱. نظام شورایی و خودمختاری محدود..... ۱۹
- ۲۰-۲-۲-۲. قوانین دانشگاه تهران و نهادینه شدن خودمختاری محدود..... ۲۰
- ۲۲-۲-۲-۳. اداره هیئت امنایی..... ۲۲
- ۲۳-۲-۲-۴. انحلال هیئت امنای و بازگشت به تمرکزگرایی دولتی..... ۲۳
- ۲۴-۲-۲-۵. احیای قوانین قدیمی و آغاز فرآیند اعطای اختیارات..... ۲۴
- ۲۶-۲-۲-۶. تحولات خودمختاری دانشگاهها در سالهای ۸۴-۱۳۸۳..... ۲۶
- ۲۷-۲-۲-۷. تحولات چهار سال اخیر (۱۳۹۰-۱۳۸۶)..... ۲۷
- ۲۷-۲-۲-۱. قانون مدیریت خدمات کشوری و استقلال دانشگاهها..... ۲۷
- ۲۸-۲-۲-۲. منع مداخله دیوان عدالت اداری در امور آموزشی و پژوهش..... ۲۸
- ۲۹-۲-۲-۳. خودمختاری دانشگاهی در قانون برنامه پنجم توسعه ۹۴-۱۳۹۰..... ۲۹
- ۲۹-۲-۲-۶. رابطه استقلال و مسئولیت پذیری..... ۲۹
- ۳۰-۲-۲-۷. استقلال دانشگاهی و رابطه آن با خصوصی سازی..... ۳۰
- ۳۲-۲-۲-۸. بررسی تجربه برخی کشورها در استقلال دانشگاهی (مبانی نظری)..... ۳۲
- ۳۲-۲-۲-۱. بررسی چهار بعد و حالت استقلال دانشگاهی در ۲۸ سیستم آموزش عالی در اروپا..... ۳۲
- ۳۳-۲-۲-۱-۱-۸. استقلال سازمانی..... ۳۳

- ۳۸.....۲-۱-۸-۲-۲. استقلال مالی
- ۴۱.....۳-۱-۸-۲-۲. استقلال نیروی انسانی
- ۴۳.....۴-۱-۸-۲-۲. استقلال علمی (آکادمیک)
- ۴۶.....۲-۸-۲-۲. چالش‌ها نسبت به استقلال دانشگاه در مراحل اولیه برنامه‌های تربیت معلم
- ۶۴.....۳-۸-۲-۲. استقلال، پاسخگویی و پیچیدگی سازمانی در آموزش عالی: مدل گوتینگن برای اصلاح دانشگاه
- ۶۶.....۱-۳-۸-۲-۲. آموزش عالی در آلمان
- ۶۷.....۱-۱-۳-۸-۲-۲. استقلال کنترل شده به‌عنوان یک اصل در اصلاح دانشگاه
- ۶۷.....۲-۱-۳-۸-۲-۲. ساختار و کنشگرها (عاملین)
- ۶۹.....۳-۱-۳-۸-۲-۲. استقلال کنترل شده و مدیریت قرارداد
- ۷۰.....۴-۱-۳-۸-۲-۲. یک ویژگی بارز پروژه اصلاح گوتینگن
- ۷۱.....۲-۳-۸-۲-۲. دانشکده اقتصاد: مثال
- ۷۱.....۱-۲-۳-۸-۲-۲. دانشکده اقتصاد قراردادی با چهار هدف متفاوت
- ۷۲.....۲-۲-۳-۸-۲-۲. تجربیات به‌دست آمده از اجرای قرارداد
- ۷۳.....۳-۳-۸-۲-۲. چشم‌اندازهای آینده
- ۷۴.....۳-۲. بخش دوم: مبانی نظری پاسخگویی
- ۷۴.....۱-۳-۲. تعریف و مفهوم پاسخگویی
- ۷۷.....۲-۳-۲. پاسخگویی در نظام آموزش عالی
- ۷۷.....۱-۲-۳-۲. چالش‌های اساسی آموزش عالی
- ۷۸.....۳-۳-۲. مبانی نظری و مدل‌های پاسخگویی
- ۷۹.....۱-۳-۳-۲. مدیریت مبتنی بر ارزش‌های اسلامی

- ۲-۳-۳-۲. مدل چندبعدی پاسخگویی..... ۷۹
- ۲-۳-۳-۳. مدل جامع پاسخگویی..... ۷۹
- ۲-۳-۳-۴. چارچوب مکعبی فرآیندهای ارزشیابی و پاسخگویی..... ۸۰
- ۲-۳-۳-۵. چارچوب فناوری اطلاعات..... ۸۱
- ۲-۳-۴. نارسایی‌ها و چالش‌ها اساسی نظام آموزش عالی در ایران (بررسی وضع موجود)..... ۸۳
- ۲-۳-۴-۱. نظام راهبردی و سیاست‌گذاری..... ۸۳
- ۲-۳-۴-۲. مدیریت مؤسسات آموزش عالی..... ۸۳
- ۲-۳-۴-۳. پاسخگویی و رسالت‌های آموزش عالی در ایران..... ۸۴
- ۲-۳-۵. پاسخگویی و رسالت‌های مدیریت و رهبری در آموزش عالی..... ۸۵
- ۲-۳-۶. رسالت آموزش عالی و مسئولیت پاسخگویی اعضای هیئت‌علمی با توجه به سند چشم‌انداز بیست و سه ساله جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی..... ۸۵
- ۲-۳-۷. پاسخگویی آموزش عالی و اهداف کلی برنامه چهارم توسعه..... ۸۶
- ۲-۳-۸. نقش نظام‌های اطلاعاتی در پاسخگویی..... ۸۶
- ۲-۳-۹. جزئیات و طراحی چارچوب پاسخگویی در نظام‌های آموزشی..... ۸۷
- ۲-۳-۱۰. مسئولیت و پاسخگویی..... ۹۰
- ۲-۳-۱۱. نقش ارزیابی درونی در پاسخگویی مؤسسات آموزش عالی..... ۹۱
- ۲-۳-۱۲. بررسی تجربه برخی کشورها در خصوص استقلال و پاسخگویی (مبانی نظری)..... ۹۲
- ۲-۳-۱۲-۱. تضمین کیفیت و تغییر معنای استقلال و پاسخگویی بین محوطه‌های دانشگاه‌های داخل و خارج از کشور در ایالت نیویورک..... ۹۲
- ۲-۴. بخش سوم: مروری بر تحقیقات پیشین..... ۱۱۰
- ۲-۴-۱. تحقیقات داخلی..... ۱۱۰

۱۱۶.....۲-۴-۲. تحقیقات خارجی

۱۱۹.....۵-۲. خلاصه فصل

فصل سوم: روش پژوهش

۱۲۱.....۱-۳. مقدمه

۱۲۱.....۲-۳. روش پژوهش

۱۲۲.....۳-۳. جامعه آماری

۱۲۲.....۴-۳. نمونه آماری (حجم و روش)

۱۲۲.....۴-۴. قلمرو زمانی و مکانی پژوهش

۱۲۳.....۶-۳. روش جمع‌آوری اطلاعات

۱۲۳.....۱-۶-۳. مطالعات کتابخانه‌ای

۱۲۳.....۲-۶-۳. روش میدانی

۱۲۳.....۷-۳. ابزار اندازه‌گیری

۱۲۴.....۸-۳. خلاصه طیف مورد استفاده در پرسشنامه‌های پژوهش حاضر

۱۲۴.....۹-۳. شاخص روایی

۱۲۵.....۱۰-۳. شاخص پایایی

۱۲۵.....۱۱-۳. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱۲۶.....۱۲-۳. تحلیل عاملی اکتشافی برای ابزار اندازه‌گیری

۱۲۶.....۱-۱۲-۳. استقلال سازمانی

۱۲۸.....۲-۱۲-۳. استقلال مالی

۱۳۰.....۳-۱۲-۳. استقلال نیروی انسانی

۱۳۴.....۴-۱۲-۳.استقلال علمی.....

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱۳۸.....۴-۱.مقدمه.....

۱۳۸.....۴-۲.یافته‌های توصیفی.....

۱۳۸.....۴-۲-۱.توصیف داده‌های جمعیت شناختی.....

۱۳۹.....۴-۲-۱-۱.جنسیت.....

۱۴۰.....۴-۲-۱-۲.سابقه.....

۱۴۱.....۴-۲-۱-۳.رشته تحصیلی.....

۱۴۲.....۴-۲-۱-۴.رتبه علمی.....

۱۴۳.....۴-۳.یافته‌های استنباطی.....

۱۴۳.....۴-۳-۱.بررسی و تفسیر آزمون تی (سؤالات پژوهش).....

۱۴۷.....۴-۳-۲.بررسی و تفسیر تحلیل پیرسون و رگرسیون چندگانه (فرضیه‌های پژوهش).....

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۱۶۱.....۵-۱.مقدمه.....

۱۶۱.....۵-۲.نحوه شکل‌گیری فرضیات پژوهش.....

۱۶۱.....۵-۳.نتایج حاصل از تحلیل آمار توصیفی.....

۱۶۲.....۵-۴.نتایج و دستاوردهای حاصل از تحقیق.....

۱۶۲.....۵-۴-۱.بحث و نتیجه‌گیری.....

۱۷۸.....۵-۵.محدودیت‌های پژوهش.....

۱۷۸.....۵-۶.پیشنهاد‌های پژوهش.....

۱۷۸.....	۱-۶-۵. پیشنهادهای کاربردی.....
۱۸۱.....	۲-۶-۵. پیشنهادهای پژوهشی.....
۱۸۰.....	فهرست منابع.....
۱۸۳.....	منابع فارسی.....
۱۹۰.....	منابع لاتین.....
۱۹۹.....	ضمایم.....

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۸.....	جدول ۱-۲. عناصر کلیدی در اداره‌ی تربیت‌معلم مقدماتی.....
۵۶.....	جدول ۲-۲. ابعاد اداره در سه کشور: انگلستان، مانیتوبا و بریتیش کلمبیا.....
۱۲۴.....	جدول ۱-۳. مقیاس درجه‌بندی سؤال‌های پرسشنامه بر اساس مقیاس لیکرت.....
۱۲۵.....	جدول ۲-۳. ضریب آلفای کرونباخ.....
۱۲۶.....	جدول ۳-۳. KMO و آزمون بارتلت پرسشنامه‌ی استقلال سازمانی.....
۱۲۷.....	جدول ۴-۳. عوامل استخراج‌شده همراه با سه عامل.....
۱۲۷.....	جدول ۵-۳. ارزش ویژه و واریانس تبیین شده عامل‌یابی راه‌حل محور اصلی سه عامل.....
۱۲۸.....	جدول ۶-۳. KMO و آزمون بارتلت پرسشنامه‌ی استقلال مالی.....
۱۲۹.....	جدول ۷-۳. عوامل استخراج‌شده همراه با سه عامل.....
۱۳۰.....	جدول ۸-۳. ارزش ویژه و واریانس تبیین شده عامل‌یابی راه‌حل محور اصلی سه عامل.....
۱۳۱.....	جدول ۹-۳. KMO و آزمون بارتلت پرسشنامه‌ی استقلال نیروی انسانی.....
۱۳۲.....	جدول ۱۰-۳. عوامل استخراج‌شده همراه با چهار عامل.....

- جدول ۳-۱۱. ارزش ویژه و واریانس تبیین شده عامل یابی راه حل محور اصلی چهار عامل.....۱۳۳
- جدول ۳-۱۲. KMO و آزمون بارتلت پرسشنامه‌ی استقلال علمی.....۱۳۴
- جدول ۳-۱۳. عوامل استخراج شده همراه با چهار عامل.....۱۳۵
- جدول ۳-۱۴. ارزش ویژه و واریانس تبیین شده عامل یابی راه حل محور اصلی چهار عامل.....۱۳۶
- جدول ۴-۱. داده‌های توصیفی به تفکیک جنسیت.....۱۳۹
- جدول ۴-۲. داده‌های توصیفی به تفکیک سابقه خدمت.....۱۴۰
- جدول ۴-۳. داده‌های توصیفی به تفکیک رشته تحصیلی.....۱۴۱
- جدول ۴-۴. داده‌های توصیفی به تفکیک رتبه علمی.....۱۴۲
- جدول ۴-۵. آزمون کولموگروف-اسمیرنف برای متغیرهای پژوهش.....۱۴۳
- جدول ۴-۶. بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های استقلال سازمانی.....۱۴۳
- جدول ۴-۷. بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های استقلال مالی.....۱۴۴
- جدول ۴-۸. بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های استقلال نیروی انسانی.....۱۴۵
- جدول ۴-۹. بررسی وضعیت موجود و مطلوب مؤلفه‌های استقلال علمی.....۱۴۵
- جدول ۴-۱۰. بررسی وضعیت موجود و مطلوب پاسخگویی درونی و بیرونی.....۱۴۶
- جدول ۴-۱۱. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش.....۱۴۷
- جدول ۴-۱۲. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی افراد خارجی در هیئت اجرایی دانشگاه و پاسخگویی درونی.....۱۴۷
- جدول ۴-۱۳. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی مدیریت دانشگاه و پاسخگویی درونی.....۱۴۷
- جدول ۴-۱۴. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی ساختار علمی و حقوقی دانشگاه و پاسخگویی درونی.....۱۴۸

- جدول ۴-۱۵. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی درونی با مؤلفه‌های استقلال سازمانی.....۱۴۸
- جدول ۴-۱۶. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی افراد خارجی در هیئت اجرایی دانشگاه و پاسخگویی بیرونی.....۱۴۹
- جدول ۴-۱۷. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی مدیریت دانشگاه و پاسخگویی بیرونی.....۱۴۹
- جدول ۴-۱۸. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه ساختار علمی و حقوقی دانشگاه و پاسخگویی بیرونی.....۱۴۹
- جدول ۴-۱۹. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی بیرونی با مؤلفه‌های استقلال سازمانی.....۱۵۰
- جدول ۴-۲۰. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه حفظ و نگهداری بودجه دانشگاه و پاسخگویی درونی.....۱۵۰
- جدول ۴-۲۱. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه قرض گرفتن پول و فروش املاک و پاسخگویی درونی.....۱۵۰
- جدول ۴-۲۲. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی تعیین میزان شهریه و پاسخگویی درونی.....۱۵۱
- جدول ۴-۲۳. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی درونی با مؤلفه‌ی استقلال مالی.....۱۵۱
- جدول ۴-۲۴. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه حفظ و نگهداری بودجه دانشگاه و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۲
- جدول ۴-۲۵. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه قرض گرفتن پول و فروش املاک و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۲
- جدول ۴-۲۶. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی تعیین میزان شهریه و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۲
- جدول ۴-۲۷. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی بیرونی با مؤلفه‌ی استقلال مالی.....۱۵۳
- جدول ۴-۲۸. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی جذب و استخدام و پاسخگویی درونی.....۱۵۳
- جدول ۴-۲۹. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی حقوق کارکنان و پاسخگویی درونی.....۱۵۳
- جدول ۴-۳۰. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی عزل و برکناری کارکنان و پاسخگویی درونی.....۱۵۴
- جدول ۴-۳۱. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی ترفیع و ارتقاء و پاسخگویی درونی.....۱۵۴

- جدول ۴-۳۲. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی درونی با مؤلفه‌ی استقلال نیروی انسانی.....۱۵۴
- جدول ۴-۳۳. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی جذب و استخدام و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۵
- جدول ۴-۳۴. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی حقوق کارکنان و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۵
- جدول ۴-۳۵. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی عزل و برکناری کارکنان و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۵
- جدول ۴-۳۶. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی ترفیع و ارتقاء و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۶
- جدول ۴-۳۷. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی بیرونی با مؤلفه‌ی استقلال نیروی انسانی.....۱۵۶
- جدول ۴-۳۸. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی تصمیم‌گیری و معیار پذیرش دانشجو و پاسخگویی درونی.....۱۵۷
- جدول ۴-۳۹. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی توانایی معرفی و فسخ برنامه تحصیلی و پاسخگویی درونی.....۱۵۷
- جدول ۴-۴۰. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی زبان‌آموزشی و پاسخگویی درونی.....۱۵۷
- جدول ۴-۴۱. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی طراحی محتوا و تضمین کیفیت و پاسخگویی درونی.....۱۵۷
- جدول ۴-۴۲. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی تصمیم‌گیری و معیار پذیرش دانشجو و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۸
- جدول ۴-۴۳. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی توانایی معرفی و فسخ برنامه تحصیلی و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۸
- جدول ۴-۴۴. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی زبان‌آموزشی و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۸
- جدول ۴-۴۵. نتایج همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌ی طراحی محتوا و تضمین کیفیت و پاسخگویی بیرونی.....۱۵۹
- جدول ۴-۴۶. نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه پیش‌بینی پاسخگویی بیرونی با مؤلفه‌ی استقلال علمی.....۱۵۹

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۴-۱. نمودار ستونی مربوط به جنسیت پاسخگویان.....	۱۳۹
نمودار ۴-۲. نمودار ستونی مربوط به سابقه تدریس.....	۱۴۰
نمودار ۴-۳. نمودار ستونی مربوط به رشته تحصیلی.....	۱۴۱
نمودار ۴-۴. نمودار ستونی مربوط به رتبه علمی اعضای هیئت علمی.....	۱۴۲

فهرست اشکال

عنوان	صفحه
شکل ۱-۱. مدل مفهومی پژوهش.....	۵
شکل ۱-۲. مدل ارتباط متقابل و هم‌افزایی مؤلفه‌های استقلال دانشگاهی.....	۱۷
شکل ۲-۲. حکومت آماده‌سازی معلم اولیه در انگلستان، مانیتوبا و بریتیش کلمبیا.....	۶۴
شکل ۳-۲. کمک‌کننده توسعه دانشکده.....	۶۹
شکل ۴-۲. استقلال کنترل شده به‌عنوان یک فرآیند.....	۷۱
شکل ۵-۲. ابعاد پاسخگویی با تأکید بر میزان استقلال و منبع نظارت.....	۷۹
شکل ۶-۲. ابعاد مدل جامع پاسخگویی.....	۸۰
شکل ۷-۲. چارچوب ارزشیابی اثربخش در پاسخگویی.....	۸۱
شکل ۸-۲. نظام اطلاعاتی به‌عنوان یک نظام اجتماعی.....	۸۲
شکل ۹-۲. انواع پاسخگویی با رویکرد پیوستاری.....	۸۸
شکل ۱۰-۲. ضرورت ارزیابی درونی برای پاسخگویی.....	۹۲
شکل ۱۱-۲. جایگاه ایران در مثلث همکاری کلارک.....	۱۱۱

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱. مقدمه

از دیرباز مبحث استقلال و خودمختاری^۱ دانشگاهی در محافل آکادمیک مطرح بوده و با تأسیس نهاد دانشگاه همزاد است. استقلال دانشگاهی پیشینه تاریخی طولانی دارد و اساس شکل‌گیری دانشگاه‌ها خواستگاه غیردولتی داشته است. دانشگاه به دلیل خصیصه التزام به حقیقت، نوآوری، نقادی و پرسشگری خود منبع قدرت و یک‌نهاد مرجع^۲ است. انسان‌ساز، اندیشه‌ساز و دولت‌ساز است و به دلیل ویژگی‌های حرفه‌ای و تخصصی‌اش از استقلال عمل در قلمروهای علمی برخوردار است. استقلال آکادمیک در فرهنگ اسلام و ایران ظهور و بروز روشنی داشته است. دانشگاه جندی‌شاپور در عهد ساسانیان مرکزی بین‌المللی و مستقل بوده است. این مرکز زمانی که توسط دربار عباسی به خدمت خلفا درآمد و پزشکان حاذق آن به بغداد فراخوانده شدند استقلال خود را از دست داد و به تدریج فروپاشید. این چالش در جهان صنعتی و غرب نیز که قوانین توسعه‌یافته‌ای در خصوص استقلال دانشگاهی دارند نیز کم‌وبیش مشهود است و نشان‌دهنده پیچیدگی مسئله است. هم‌اکنون فرآیند استقلال دانشگاهی در بستر تاریخی خود در اکثر کشورهای جهان با چالش‌های متعدد مواجه است (ذاکر صالحی، ۱۳۹۲). در پژوهشی دیگر چهارده مشکل در مسیر تحقق استقلال دانشگاهی شناخته شده است (صالحی، ۱۳۸۸، ص ۱۵۹).

در مطالعات طرح تحول علم و فناوری ایران که در سال ۱۳۸۷ به انجام رسیده است، خرده نظام محیط حقوقی آموزش عالی به صورت فرا تحلیل ارزیابی شده است. این بررسی نشان می‌دهد بیشتر مؤلفه‌ها ناظر به ضعف‌های متعدد در استقلال دانشگاهی است. از جمله: شفاف نبودن حیطه‌ی پاسخگویی مدیران آموزش عالی، متناسب نبودن قوانین و مقررات با مقتضیات و شرایط حاضر آموزش عالی، نداشتن اختیار کافی هیئت‌امنا و عدم هماهنگی مصوبات قانونی با قانون تشکیل هیئت‌امنا، شمول مقررات استخدام کشوری به دانشگاه‌ها، نبود سازوکار قانونی لازم جهت حمایت از دانشجویان و اعضای هیئت‌علمی در مراجع قضایی و ... (حسینی، ۱۳۸۷، ص ۲-۴۱).

1. Autonomy

2. Reference

۱-۲. بیان مسئله

بدون شک رونق و شکوفایی هر نظامی به سیستم آموزشی آن پیوند خورده است. به عبارتی هیچ جامعه‌ای توسعه یافته‌ای یافت نمی‌شود که در آن آموزش و نهادهای آموزشی، راهبر توسعه نباشند در این راستا آموزش عالی هم نهادی مدرن و کارکرد اصلی آن آموزش، پژوهش و خدمات است. این نهاد، فرآیندهای فهم و درک سامانمند افراد، نهادها، گروه‌ها، طبقات، قشرها و سازمان‌ها را در جامعه‌ی نوین شکل می‌دهد و سرمایه‌ی معرفتی و علمی این جامعه را به‌عنوان دست‌مایه‌ای برای ادامه حیات و پیشرفت زندگی فردی و اجتماعی ایجاد می‌کند. امروزه آموزش عالی نه فقط به‌عنوان یک کالای مصرفی که نخبگان جامعه به آن توجه دارند بلکه به خاطر اینکه یک عنصر ضروری در عملکرد اقتصاد ملی کشورهاست، دارای اهمیت بسیاری است.

در این راستا اصالت و پویایی فعالیت‌های دانشگاه نیاز به جوی آزاد و دموکراتیک دارد و از اصول پشتیبان اعضای هیئت علمی به شمار می‌رود. اعطای استقلال به دانشگاه‌ها نیز سیاستی اصولی برای افزایش مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی و پویایی آن است. استقلال، خودگردانی یا خودمختاری دانشگاه، امری نسبی است که علی‌رغم تأکید بر جایگاه ممتاز، شخصیت حقوقی مستقل و اداره علمی آن، به‌ضرورت تأمین کمک‌های مالی دولت از یک‌سو و هماهنگی سیاست‌های آموزشی، پژوهشی و تربیت نیروی انسانی موردنیاز برنامه‌های توسعه کشور از سوی دیگر تأکید دارد (رحمانی میاندهی و نصرآبادی لوسانی، ۱۳۸۰). استقلال دانشگاه اگرچه به معنای تضمین کیفیت علمی آن، به‌ویژه در کوتاه‌مدت نیست، اما تجارب و رهیافت‌های جهانی نشان می‌دهد، سخن گفتن از کیفیت علمی دانشگاه فارغ از استقلال آن، دور از زمینه‌های عملی است (کریمیان و همکاران، ۱۳۹۰). استقلال دانشگاه دامنه‌های آزادی علمی، نوآوری و التزام اجتماعی را افزایش می‌دهد، متقابلاً غفلت از آن یا زیر پا نهادن استقلال آن، موجب پیدایش ساختارهای متصلب و بی‌روح و رسمی اداری، انجماد و یکنواختی و سکون در آموزش، رکود پژوهش و تشریفاتی شدن آن، مداخله‌های بی‌حد حصر سیاسی و اعمال محدودیت‌های گوناگون در عرصه‌های علمی و فرهنگی و ایجاد بحران‌های مدیریتی در دانشگاه حتی در سطح ملی می‌شود. آزادی علمی که یکی دیگر از ویژگی‌های حیات و پویایی دانشگاه است، بدون باور و تلاش برای تحقق استقلال دانشگاه اساساً امکان تحقق و بقا ندارد. وجود استقلال در دانشگاه موجب می‌شود تا استقلال در جامعه دموکراتیک برای کارکنان و دانشجویان دانشگاه کنترل و توازن فراهم کند و همچنین وجود استقلال برای بهره‌وری بیشتر، اقتصاد و روحیه بهتر در بین کارکنان و دانشجویان دانشگاه، ضروری است (اکوروزی^۱ و همکاران، ۲۰۱۲). و مطالعاتی هم که اثرات وجود استقلال

1. Okorosaye

در دانشگاه را نشان می‌دهند می‌توان به مطالعاتی همچون، مطالعه آفین^۱ و دیگران (۲۰۰۸)، ریچرت^۲ و تاج^۳ (۲۰۰۵)، استرمن^۴ و بتوت^۵ (۲۰۱۱)، اثرات مثبت استقلال در دانشگاه را نشان می‌دهد.

از طرفی یکی از مهم‌ترین بحثی که مطرح است استقلال دانشگاه و نقش آن در پاسخگویی می‌باشد. پاسخگویی مفهومی است که یک مؤسسه را به عوامل خارجی یا جوامع و همچنین به عوامل داخلی ربط می‌دهد. تعریف پاسخگویی بسته به جوامع پیرامونی و شکل‌های مختلف رابطه بین جامعه و انواع خاصی از مؤسسات، متفاوت است (یاکویاما^۶، ۲۰۱۱). معنای استقلال و مسئولیت به‌طور چشمگیری بین محوطه‌های دانشگاه‌های داخلی و خارجی فرق می‌کند، علی‌رغم اینکه آن‌ها یک نوع مدرک تحت یک نام سازمانی ارائه می‌دهند. تغییر در سازوکار ساماندهی و تعادل بین هماهنگی دولت و بازار تحویلاً بیان می‌کند که تغییری در معنای استقلال و پاسخگویی بین عملیات داخلی و بین‌المللی وجود دارد (یاکویاما، ۲۰۱۱). بارنت^۷ (بارنت، ۱۹۹۴) با مقایسه‌ی مسئولیت با خود یادگیری، چهار ویژگی کلی و عمومی مسئولیت را شناسایی کرده است. ۱. یک عمل ارزیابی وجود دارد که ۲. انجام می‌شود تا به ما اطلاعات بدهد، تا اینکه ۳. به درک فعالیت‌های موجود کمک کند که ۴. از قرار معلوم می‌خواهد فعالیت خیلی منطقی و رویدادی ایجاد کند (بارنت، ۱۹۹۴، ص ۱۶۸). ویدویچ^۸ و اسلی^۹ خاطر نشان می‌کنند که چهار نوع پاسخگویی وجود دارد که عبارت‌اند از: پاسخگویی حرفه‌ای نسبت به همسالان، پاسخگویی دموکراتیک نسبت به جامعه، پاسخگویی مدیریتی نسبت به دولت و پاسخگویی بازاری نسبت به مشتریان (ویدویچ و اسلی، ۲۰۰۱). بر اساس تحقیق یاکویاما (۲۰۱۱) محوطه‌های داخلی دانشگاه نیویورک بر استقلال بنیادی و پاسخگویی مدیریتی، حرفه‌ای و بازاری تأکید می‌کند که عمدتاً به‌وسیله‌ی شیوه‌ی ساماندهی دولت، طرح بازاری و اعتباربخشی گروه اعتباربخشی منطقه‌ای، کمیسیون ایالت میانه‌ای آموزش عالی، شکل می‌گیرد. معنای استقلال و پاسخگویی محوله‌های دانشگاه خارج از نیویورک خیلی پیچیده‌تر و مختلط‌تر از محوطه‌های داخل حوزه‌ی آمریکاست که علت عمده‌ی آن تغییر مکانیسم ساماندهی دولت، پیامدهای متفاوت تمرین MSCHÉ برای معنای پاسخگویی، و درگیر شدن گروه‌های ساماندهی جدید (دولتمردان در کشور میزبان) می‌باشد. ارزش سازوکار تضمین کیفیت آمریکایی به تنوع مؤسسات آموزش عالی از لحاظ مأموریت‌ها و اهدافشان، سطح حداقل کیفیت و پاسخگویی به (مسئول بودن در مقابل) جوامع و ایالت محلی است. (مک‌گیونس^{۱۰}، ۲۰۰۵).

1. Aghion

2. Reichert

3. Tach

4. Estermann

5. Bennetot

6. Yokoyama

7. Barnett

8. Vidovich

9. Slee

10. McGuinness